

MET DE HANDEN IN DE AARDE

KEES BOTH

Een 'portret' van de ontwikkeling en de huidige praktijk van het tuinieren met kinderen in een jenaplanschool De Bijenkorf te Assendelft.

Schuil gaan in het groen

Een bezoek aan De Bijenkorf, in september. Het schoolgebouw wordt omringd door verschillende bosjes en tuinen. Een dicht bosje met door de kinderen gemaakte paadjes wordt veel gebruikt. Er is een natuurtuin, die gebruikt wordt in buitenlessen en waar maximaal tien kinderen in de pauzes kunnen spelen, vanwege de kwetsbaarheid en het kleine oppervlak.

Grenzend aan het schoolterrein is er voor de oudere kinderen een veldje voor balspel, met kunstgras. Maar het meest opvallend is de grote moestuin, die aan het schoolterrein grenst, daarvan gescheiden door een sloot. Het is een volkstuincomplex, waarvan de school een deel gebruikt.

School- en kindertuinen

Ton Smit, tuinbegeleider van de school, begeleidt op een donderdag in september ook mij, vertelt en laat zien. Het huidige schoolgebouw dateert uit 1976. Bij het ontwerp van de school was ook de buitenruimte met nadruk betrokken. Behalve 'speeldingen' kwamen er flink wat bomen en een moestuin. Die tuin kwam op een strook grond aan de overkant van de sloot, maar dat wel bij de school hoorde, met daarbij ook een stuk grond van de gemeente. De oevers van de sloot werden natuurlijker gemaakt en er kwam een bruggetje over de sloot. De oudervereniging schonk een kas voor op de tuin. Later kwam er een schuur voor gereedschap bij. De schoolleider, Daan Klaassen, was sterk geïnspireerd door de ecologische en coöperatieve visie van

De Kleine Aarde in Boxtel. De tuin werd dan ook op een ecologisch verantwoorde wijze bewerkt. Er kwamen groepstuinen waar onder schooltijd in gewerkt werd ('schooltuinen' genoemd) en 'kindertuinen': individuele tuinen, waar kinderen buiten schooltijd konden tuinieren. Dat laatste gold niet alleen voor kinderen van de school, maar ook voor andere kinderen in de omgeving. Het begeleiden van de kinderen in deze twee soorten tuinen werd gedaan door een werkgroep met ouders van De Bijenkorf. Als tegenprestatie konden deze ouders op het terrein ook een eigen volkstuintje krijgen. Later groeide daaruit een zelfstandige vereniging: de 'School- en volkstuinvereniging Assendelft – Noord'.

Deze laatste kwam op den duur helemaal los te staan van de school. De huidige moestuin van De Bijenkorf ligt in de strook die aanvankelijk bij de school hoorde. Ook de kindertuinen – ook beschikbaar voor niet-leerlingen – liggen in die strook. De kinderen van De Bijenkorf maken vanzelf kennis met die kindertuinen en de mogelijkheid om zelf ook zo'n tuintje te huren.

Donderdagmiddag in de tuin

Elke donderdagmiddag is er in De Bijenkorf 'activiteitenmiddag'. Dan is een veelzijdig geheel aan activiteiten mogelijk, waaronder ook werken in de tuin. In de weekopening wordt de 'klussenlijst' voor de hele week ingevuld, dus ook de kinderen die in de tuin mogen werken. Daar kunnen per keer tien kinderen tegelijk aan deelnemen, afkom-

stig uit onder-, midden- en bovenbouw. De groepjes worden begeleid door Ton Smit. Deze middag gaan acht kinderen met hem mee. Naast de schuur voor gereedschappen is een rek met laarzen, waar elk kind wel een passend paar zoekt. Vanmiddag (het is september) wordt er geoogst. Vooraf wordt een ronde gemaakt door de tuin en wordt bekeken hoe de gewassen ervoor staan en welke te oogsten zijn. Er worden manden gehaald waar de geoogste groenten ingaan. Tevens wordt voorgedaan hoe je courgettes en pompoenen moet oogsten, hoe je kunt herkennen dat de gewassen rijp genoeg zijn en hoe je bij de snijbonen zo een trap kunt neerzetten en gebruiken dat je niet valt. Een ervaren kind doet voor hoe je dingen plukt: altijd twee handen gebruiken.

De oogsttaken worden verdeeld. Oogsten is altijd boeiend voor kinderen. Een paar kinderen zoeken naar een heel grote pompoen, waarbij Ton soms waarschuwt dat ze die beter niet kunnen oogsten, tenminste niet in hun eentje, omdat die veel te zwaar is. Behalve pompoenen, courgettes en snijbonen worden geoogst: aardappelen, suikermais, pattisons (een soort pompoen in de vorm van een vliegende schotel), witlof, takjes van de maggiplant, prei, appels en (oneetbare) sierkalebassen. De kinderen zijn ongeveer een uur in de tuin bezig. Ton tegen mij: 'Kinderen oogsten graag, en wie niet? Nu zijn ze alleen daarmee bezig. Eerder moeten ook heel andere dingen gebeuren: spitten, mesten, wieden, water geven, planten. Dan moet je zorgen voor afwisseling van activiteiten. Zo blijft het leuk. Kinderen worden ook geboeid door de dieren in de bodem en op de bloemen. En door dingen te proeven. Zo laat ik ze ook rijpe, maar rauwe doperwtjes proeven, als 'snoepjes'. Kinderen zijn ook steeds weer verbaasd om te zien hoe de dingen groeien en veranderen.'

De composthoop in de tuin vraagt ook regelmatig zorg, in het bijzonder het keren van het verterend materiaal. Daar komen, behalve tuinafval, ook appelschillen en dergelijke van het overblijven van de kinderen op. De compost wordt weer gebruikt in de tuin.

Ton noemt ook nog de activiteiten voor als het slecht weer is. Dan worden er onder andere spelletjes gespeeld die met de tuin te maken hebben, zoals een zelfgemaakt 'groenten-kwartet' en een dito memoriespel. De afbeeldingen daarvan worden uit een catalogus van een zaadfirma gehaald. Ook de kleuters kunnen met die plaatjes werken.

Tuinwinkel

De oogst wordt het schoolgebouw binnengebracht, naar het 'winkelkje' – een grote tafel – in de hal, waar elke donderdagmiddag de geoogste producten verkocht worden. Een grote tafel, met weegschaal. Kinderen uit de bovenbouw hebben hier de leiding, jongere kinderen assisteren. De geoogste producten worden gesorteerd, gewogen, verpakt, mooi uitgesteld en geprijsd. Over die prijs wordt geadviseerd door Ton. Het moet een reële prijs zijn, te vergelijken met die in de supermarkt en natuurvoedingswinkel. Op een bord worden de verkrijgbare producten opgeschreven, met de prijzen van elk. Ouders komen binnen en kopen de producten. Ze beleven het enthousiasme van de kinderen, hun trots op de 'opbrengst' van hun arbeid. Zo gaat de tuin ook voor ouders meer leven. De inkomsten van de winkel worden weer besteed aan de tuin, voor het kopen van zaden, e.d. Per keer wordt soms wel voor dertig Euro verkocht. Ook wordt in de keuken van de school met kinderen regelmatig gekookt en gebakken met spullen uit de tuin. In de wintermaanden worden producten als witlof, boerenkool, veldsla en knolselderij geoogst en verkocht.

Jaarplanning

Het tuinwerk vereist een planning die het hele jaar omvat. Al vroeg in het schooljaar, in oktober wordt de tuin schoongemaakt, door kinderen, begeleid door Ton. Delen van de tuin worden gespit door kinderen en begeleiders. In november wordt de tuin bemest met stalmest, kalk en compost. De mest wordt ondergewerkt. Ook kleuters helpen bij het scheppen van de mest. In de wintermaanden wordt – als het slecht weer is – door een groep kinderen, die bestaat uit vertegenwoordigers van de stamgroepen, in de voor het tuinieren geplande tijd een teeltplan gemaakt, onder leiding van de tuincoördinator. De

kinderen van deze werkgroep koppelen dat weer terug naar hun stamgroep. Zodra het teeltplan voor het komende seizoen is vastgesteld worden zaden besteld. Tijdens de wintermaanden worden ook de gereedschappen samen met de kinderen onderhouden en wordt extra aandacht gegeven aan de composthoop. Ook wordt de kas gereedgemaakt voor het nieuwe seizoen. In februari – maart wordt met de kinderen al voorgezaaid in de kas en vindt al het voorkiemen van de aardappelen plaats. Verder kan het teeltplan gevolgd worden, waarbij ook aangegeven is wie wat, waar en wanneer doet, bijvoorbeeld aan de hand van een zaai kalender.

Bij het maken van het teeltplan moet ook rekening gehouden worden met de zomervakantie. Voorzover dat vooraf te overzien is, is het bijvoorbeeld niet handig als de sperziebonen allemaal in de zomervakantie rijp zijn om te oogsten. Dergelijke gewassen moeten niet te vroeg en niet te laat gezaaid en geplant worden. Er wordt naar gestreefd om het hele jaar een tuinlogboek bij te houden, in een samenwerking van tuincoördinator, teamleden en kinderen.

Organisatie

Om de tuin heen moet er heel wat georganiseerd worden. Er is een tuincoördinator nodig. Dat ging lang goed, maar er kon een aantal jaren geen tuincoördinator gevonden worden. In het team ontbrak de tijd en de kennis. Met als resultaat dat de tuin deze jaren verwaarloosd en niet gebruikt werd. Ton Smit, oud ouder en vrijwilliger van de kindertuinen en lid van de school- en volkstuinvereniging, wilde helpen. Hij heeft toen bij de school waar hij werkte BAPO-uren opgenomen en vanuit de oudergelden van de school kon voor een financiële tegemoetkoming gezorgd worden. Onder zijn leiding werd op een aantal zaterdagen door ouders achterstallig onderhoud gedaan. Er werd toen een nieuw plan gemaakt, waar nog steeds mee gewerkt wordt. Een lid van het schoolteam is aanspreekbaar voor wat betreft

de gang van zaken rond de tuin. Er is in principe ook een ouder als extra begeleider beschikbaar, maar die vacature is niet altijd gemakkelijk te vervullen. Wel zijn er voldoende ouders te vinden voor werkdagen voor grote beheerswerkzaamheden. Dat zijn altijd gezellige gebeurtenissen.

De tuin in het geheel van de school

Ik spreek met Guda, directielid en al heel lang werkzaam op De Bijenkorf. Zij vertelt: 'De tuin is voor ons als Jenaplanschool een wezenlijk bestanddeel van het onderwijs. Dat geldt voor het tuinieren met en door de kinderen als rijke pedagogische situatie. Maar ook verder speelt de tuin een rol binnen de wereldoriëntatie (WO). Wij hebben met de tuin, de sloot, de bosjes en de natuurtuin rijke bronnen voor WO direct bij de hand. De moestuin in het bijzonder is een inspiratiebron voor WO en levert ook concreet materiaal voor WO. De tuin speelt ook een rol in onze profilering als school. We zien bovendien de potenties van de tuin in het kader van "passend onderwijs" voor elk kind. Het zou heel mooi zijn, als kinderen die dat extra nodig hebben een eigen traject kunnen volgen, waarin de tuin een belangrijk element is. Het zorgen voor de extra en specifieke begeleiding van zulke kinderen is echter lastig. Het inpassen in taken van het team, ook financieel gezien, is voor onze school moeilijk. Nog afgezien van de deskundigheid die binnen het team daarvoor nodig is. Het beroep dat je onder schooltijd op ouders kunt doen voor het begeleiden van kinderen bij het tuinieren is ook beperkt nu veel ouders sterk bezet zijn door betaald werk. Het is allemaal belangrijk en mooi, maar heel kwetsbaar'.

Adviezen

Guda geeft op grond van de ervaringen van De Bijenkorf met het tuinieren door kinderen enkele adviezen:

- Als je letterlijk de ruimte hebt: pak die kans!
- Het hoeft niet zo groot te zijn.
- Denk daarbij aan de ontwikkelingsbehoeften van alle kinderen. Houd er daarbij ook rekening mee dat er kinderen zijn die nog nooit met hun handen in de aarde hebben gewroet en die het in het begin maar vreemd en griezelig vinden. En denk aan de kinderen die extra en specifieke zorg behoeven.
- Zorg ervoor dat een teamlid aanspreekbaar is, die het warm kan houden en de ontwikkeling gaande houden, intern in het team en in externe contacten.
- Blijf gespitst op het vinden van vrijwilligers, maak de behoefte van de school breed bekend.
- Zorg voor draagvlak bij ouders, laat de meerwaarde voor hun kinderen zien en beleven.

*Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, oud-landelijk medewerker Jenaplan
Met dank aan Ton Smit, tuincoördinator en Guda Koers, directielid.*

Boeken over tuinieren met kinderen

Ydema, B. (2008), *De groene hemel: Over schooltuinen en achtertuinen*. ISBN 9789021534077

Ydema, B. (2010), *Met meester Bert op ontdekkingsstocht door je tuin* ISBN 9789021547589

UITZICHT

Tuinieren met kinderen is een uiterst krachtige leeromgeving, die raakt aan diverse basisprincipes en kwaliteitscriteria van het Jenaplan. Leven met de aarde is te verbinden met leren over onze relaties met de aarde. Daarbij komen zeker vier van de zeven ervaringsgebieden van wereldoriëntatie in het vizier. Dat is op verschillende manieren te realiseren. Bepalende factoren in de keuze uit deze mogelijkheden zijn met name ruimte, sociale controle (vandalisme) en deskundige begeleiding van de kinderen. Als er qua ruimte en sociale controle mogelijkheden direct bij de school zijn: doen!

Een tweede mogelijkheid om met kinderen te tuinieren is het participeren in het schooltuinwerk op een centraal gelegen schoolwerktuincomplex. Die zijn echter niet overal aanwezig.

Een derde mogelijkheid is het aangaan van een alliantie met een volkstuinvereniging. Dat kan de vorm hebben van assistentie door senioren die lid zijn van die volkstuinvereniging bij het tuinieren vlak bij school. Of door het huren van een of meer percelen van de volkstuinvereniging en aldaar ondersteund worden. Er kan ook aangesloten worden bij de ontwikkeling van stadslandbouw, die her en der plaatsvindt.

Scholen hebben in onze complexe samenleving niet altijd of in voldoende mate de deskundigheden in huis die zij voor de ontwikkeling van de kinderen belangrijk vinden. De Raad voor het Landelijk Gebied, adviesraad van de regering, pleit daarom voor allianties met maatschappelijke organisaties, vaak tot wederzijds nut. Faciliteiten kunnen zo benut worden binnen het curriculum en in de buitenschoolse opvang. Een van de voorbeelden die zij geven betreft het tuinieren met kinderen (de Vet, e.a., 2008). Elders is gewezen op de grote waarde van de overdracht van kennis en vaardigheden van senioren naar jongere generaties, in het bijzonder kinderen, ook wat het tuinieren betreft (Mayer-Smith, e.a., 2007). Er lopen heel wat fitte en zeer deskundige senioren met een grote tuinervaring rond, een potentieel dat aangeboden kan worden. De betreffende senioren kunnen op hun beurt genieten en leren van het enthousiasme en de frisse kijk van kinderen. In deze ontmoeting kan werkelijk intergenerationeel leren ontstaan. NME-centra zouden hier een makelaarsfunctie kunnen hebben en de betreffende senioren en scholen verder ondersteunen.

Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, oud-landelijk medewerker Jenaplan

Literatuur

Mayer-Smith, J., e.a. (2007), *Teaming children and elders to grow food and environmental consciousness. Applied Environmental Education and Communication*, jrg. 6, p. 77-85

Vet, C.J.G.M. de, e.a. (2008), *Groen opgroeien! Advies over meer samenhang in groen jeugdbeleid*. Utrecht: Raad voor het Landelijk Gebied. Te downloaden van <http://www.rlg.nl/adviezen/088/088.html>